

них, естетичних, наукових, релігійних тощо і цим користуються, на жаль, люди старшого покоління, здебільшого з так званим «партійним» минулим з єдиною метою – не втратити «важелі» влади. Отже, останнім часом все більше і більше можна пересвідчитися, як без будь-яких завуальованих дій, українська мова – мова етносу – витісняється із суспільного життя. Якщо українська народна пісня зберігала в історичному минулому мову народу, то нині дуже мало звучить пісень рідною мовою. Якщо книга українською мовою зберігала мову свого народу, то нині більшість друкованої продукції на ринку України представлена іншою мовою. Якщо навчання у навчальних закладах останні десятиліття провадилися мовою етнічної нації, не викликаючи жодних запитань у представників інших націй, то нині нав'язується питання витіснення її зі шкіл, що є дуже небезпечно для майбуття української держави. Якщо... – можна було би навести багато прикладів, але остаточно стає зрозуміло, що щось не те відбувається у суспільстві і оте «щось» продиктоване під впливом позамовних чинників, що мають зовнішнє, а саме – головне – внутрішнє коріння. О. Потєбня наголошував, що «вірною, єдиною ознакою, за якою ми розпізнаємо народ, а разом з тим і єдиною незамінною нічим та обов'язковою умовою існування народу є єдність мови» [6, с. 118]. Ю. Шевельов пише, що «набуток людства складається з суми (і взаємодії) всіх мов, тому втрата будь-якої мови (а тим самим і її

носія – народності) є непоправна шкода для всього людства» [6, с. 37]. Тому одним з найважливіших чинників етно- та культурозбереження української спільноти був і залишається мовний чинник, оскільки мова є головним засобом спілкування у межах окремого етносу і формою реального існування свідомості як кожного індивідуума у будь-якому суспільстві, так і головним ідентифікатором будь-якого суспільства.

1. Бичко І. В., Бичко А. К., Бузький М. П. Філософія. – К.: Либідь, 1993. – 576 с. 2. Довженко О. Сторінки щоденника. – К.: Видавництво гуманітарної літератури, 2004. – 383 с. 3. Енциклопедія «Українська мова». – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с. 4. Йонас Г. Принцип відповідальності (У пошуках етики для технологічної цивілізації). – К.: Лібра, 2001. – 400 с. 5. Марр Н. Я. Етно- и глоттогонія Восточной Европы // Избранные работы. Т. 5. – Ленинград: Экономическое издательство, 1935. – 450 с. 6. Потєбня О. Мова Національність Денаціоналізація. – Нью-Йорк: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., 1992. – 155 с. 7. Словник іншомовних слів. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 966 с. 8. Стус В. То пропикає душу Україна // Сільські вісті, № 102 (18539). – С. 5. 9. Чередниченко О. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 247 с. 10. Keller R. Sprachwandel. – Tubingen, Basel: A. Francke Verlag, 2003. – 238 s. 11. Longman Exams Dictionary. – Edinburgh: Pearson Education Limited, 2006. – 1831 p. 12. Mauthner F. Sinn des Lebens // Fehige Ch., Meggle G., Wessels U. Der Sinn des Lebens. – Munchen: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2000. – 570 s. 13. Remer C. Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18. – Bln.: Peter Lang Verlag, 1997. – 408 s. 14. Schirmacher F. Payback. – Munchen: Karl Blessing Verlag, 2009. – 240 s.

Галина Навчук, Алла Ткач

Мова – ознака національної самобутності

Стаття присвячена актуальній темі сьогодення – функціонування мови як генетичного коду нації, що служить засобом виховання і вираження самоповаги, є важливою ознакою загальнолюдських цінностей і пріоритетів.

The article is devoted to an actual topic of nowadays – language functioning as the nation's genetic code, which serves as a mean of education and expression of self-respect and is an important feature of human values and priorities.

Мові належить головна об'єднуюча роль у процесах виникнення етносу, нації, держави. На етнічному рівні самоусвідомлення, саме спільна мова (а вже потім звичаї та релігія) дає народові відчуття своєї єдності й водночас виокремлює його з-поміж інших народів. Доки народ спілкується своєю мовою, доти він зберігає себе. Як людина, що живе чужим розумом, втрачає повагу і ніколи не досягає успіхів, так і народ, який послуговується чужою мовою, приречений на відсталість у всіх сферах життєдіяльності, на зневагу інших народів. З цього приводу слухним видається твердження В. Литвина й авторів про те, що «мова – найважливіша фортеця, яку народ повинен оберігати пильніше і відчайдушніше, ніж свої кордони. Бо, втрапивши кордон, державність, народ завжди має можливість їх відновити, а мови відновити майже неможливо» [3, с. 136]. Також не забуваймо такі слова Ліни Костенко:

Нації вмирають не від інфаркту. –
Спочатку їм відбирає мову.

Видатний український вчений і великий патріот Іван Огієнко писав: «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно не сама по собі мова, а як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності. От чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому і вороги наші завжди так старанно пильнували, аби

заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту» [5, с. 15].

І справді, коли ми оглянемося на ті майже 300 р., що пов'язані з входженням України до Російської імперії, то побачимо, що її уряд не тільки забороняв українське слово й культуру. Він свідомо викорінював лідерів у поневоленій Україні. Так, Петро І почав з повної евакуації Києво-Могилянської академії – насамперед професорів (І. Борецький, К. Сакович, П. Могила, Л. Баранович, І. Галлятовський, Ф. Прокопович), які позитивно впливали на формування української літературної мови, та студентів. Про роль перших у розвитку мови, зокрема, пише З. Хижняк у книзі «Києво-Могилянська академія» (1988): «Вони багато своїх творів писали якраз українською книжною мовою, розвивали у своїх студентів почуття поваги до неї. Багато спілкувалися українською народною мовою, зближували книжкову та повсякденну розмовну українську мову» [1]. Таким чином, Петро І розпочав похід спочатку на інтелектуальних лідерів України, а потім на національні цінності та національну мову, що боляче вдарило по такій складовій духовного капіталу нашого народу, як цінності.

Далі – заборона друкувати книжки українською мовою (1720 р.), а потім ще 33 укази проти української мови, включаючи затвердження Йосипом Сталіним у 1947 р. українського правопису, близького до російського. Було проведено велику роботу, яка продовжується і нині, направлену на розвиток в народі України комплексу меншовагості, неповаги до своєї батьківщини, до своєї мови та

культури. Культивування образу недолугих хохлів, що спілкуються спотвореною мовою, а також терміни «Малоросія», «Новоросія» – знаряддя цієї психологічної атаки.

Важливість мовного фактора в розбудові Української держави добре розумів уряд гетьмана Скоропадського. За якихось півроку в Україні було відкрито майже 150 українських гімназій, два державні університети, Українську Національну бібліотеку, Національну галерею мистецтв, засновано Державний Український архів тощо. Масовими тиражами видавались українські підручники, україномовна белетристика, українізовувалося військо. Добре розуміли важливість українізації в усіх сферах життя Радянської України Микола Скрипник, Олександр Шумський, Андрій Річицький та інші націонал-комуністи, які наївно сподівалися мирно співіснувати з імперським російсько-більшовицьким тоталітарним режимом [6].

На жаль, нинішньою владою недооцінюється реальна роль мови у формуванні нації, особистості, її свідомості й самосвідомості, світоглядних ідей, морально-етичних цінностей, ідеалів, естетичних смаків, зрештою – у формуванні лідерів нації, патріотів. З психологічного погляду, наступ на українську мову був майже протягом трьохсот років свідомим й цілеспрямованим рухом проти перелічених чинників. Ігнорування української мови було і є своєрідною беззбройною морально-психологічною окупацією. Адже коли у людини немає духовно-національного інтересу, її увага й енергія переключається на матеріальні спокуси, тобто на примітивне споживацтво і все, що пов'язано з ним.

Доктор економічних наук Степан Вовканич слушно зауважує, що «перманентне передавання чи непередавання інформації (а тим більше суворе переслідування і цілеспрямована заборона передач) рідною мовою як від предків до нащадків, так і всередині поколінь має доленосне значення для розвитку кожної нації, її суспільного інтелекту, для можливостей рівноpartnerської інтеграції тієї чи іншої країни в систему світового інформаційного, освітнього, наукового, мислячого простору. Звідси стає дедалі зрозумілішою життєва необхідність безперервного зв'язку поколінь, який зумовлює складну низку проблем взаємозалежності інформації і нації, мови і держави; проблем, які часто формулюються так: є мова – є нація, а є нація – є держава. Отже, немає мови – немає держави» [6].

Цю загрозу добре усвідомлюють і прагнуть відвернути владні структури більшості колишніх республік СРСР. Характерний з цього погляду прийняті 1995 р. «Закон Литовської Республіки про державну мову» та закон про втілення в життя «Закону Литовської Республіки про державну мову». Тут названо основні сфери вживання державної мови, регламентовано її охорону та контроль, а також правову відповідальність. Також уряд Литовської Республіки затвердив «Програму вживання та розвитку державної мови на 1996–2005 р.» й щороку виділяє кошти для її реалізації (близько 700 тис. дол. США). Так, Кодекс адміністративно-юридичних порушень Литовської Республіки передбачає засоби адміністративного впливу: попередження або грошове покарання (від 100 до 2 000 літів, тобто від 25 до 500 дол. США). Штраф передбачається за невживання державної мови на печатках, бланках, вивісках, під час опису товарів; виконання службових обов'язків, у діловодстві (внутрішньодержавному); за подання документів недержавною мовою, вживання недержавної мови

у теле- та радіопередачах, кіно- та відеофільмах; невживання автентичних форм литовських топонімів; невиконання рішень Державної комісії литовської мови тощо [6].

Можна повчитися також у демократичної Франції, як треба дбати про мову титульної нації. 4 серпня 1994 р. Національні збори й Сенат країни ухвалили закон, яким вкотре нагадують: «Французька мова як державна мова, згідно з Конституцією, є важливою складовою частиною самобутності й національного надбання Франції [...]. Знання французької мови і двох інших входить до основної мети навчання» [2]. За порушення цього закону накладається штраф у розмірі 9 тис. дол. США або шість місяців ув'язнення. «Ось як у добу інтеграції, «спільного простору», ринку, глобалізаційних процесів, – зазначає О. Романчук, – повинен утверджувати свою національну самобутність, національну освіту, державну мову народ, якщо він вважає себе цивілізованим. Французи нагадують давню, але невмирущу, націєтворчу істину: щоб націю поважали інші – їй потрібна самоповага» [6].

У французькому парламенті депутати зрозуміли, що Франція залишатиметься великою державою світу лише тоді, коли матиме атомну зброю і збереже самобутність своєї мови, не засмічуючи її англійськими словами. Не можна не визнати подвигу ізраїльтян, які за історично короткий час змогли відродити давньоєврейську мову (іврит), яку впродовж 2 000 р. вважали мертвою [4].

Як бачимо, прикладів достатньо, аби ми тільки робили правильні висновки і впроваджували потрібні заходи.

Тепер крізь цю призму подивимося на ситуацію, яка нині склалася у мовній сфері нашої країни. Пристрасті навколо мовних проблем не вщухають, і конфлікт між двома поширеними в Україні мовами, на жаль, поки що не вирішено. Пропонуються різні шляхи його розв'язання, зокрема й такий, як запровадження офіційної двомовності. Проте ситуація двомовності є неприродна, нестабільна, навіть загрозлива та руйнівна, вона визначається не гармонійною взаємодією мов, а конфліктом і боротьбою, яка триватиме доти, доки на території держави не перемає одна мова. Саме тому керівники нашої держави повинні краще від мовознавців і письменників розуміти, що мова корінної нації, державна мова – це гарант нашого національного та державного самозбереження. Відмовитись від єдиної державної мови – це значить зрадити державу, адже з мови починається і мовою зміцнюється держава [8]. Досить актуальними для сьогодення залишаються і слова К. Ушинського: «Коли зникає народна мова, – народу нема більше! Відберіть у народу все – і він усе може повернути, але відберіть мову – і він ніколи більше уже не створить її; нову батьківщину може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ» [7, с. 123].

1. Бондаренко Н. Державна мова у контексті мовної освіти / Н. Бондаренко // Дивослово. – 1996. – № 4. – С. 30–33. 2. Крисанова О. Проблема державної мови в сучасному суспільстві / О. Крисанова // Персонал. – 2005. – № 8. 3. Литвин В. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий. – К.: Наукова думка. – Книга 3: Модернізація освіти, 2003. – 943 с. 4. Никитюк Т. А своєї дасть бі... / Т. Никитюк // Урок української. – 2004. – № 1. 5. Ов'яненко І. (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Ов'яненко. – К., 1995. – 296 с. 6. Романчук О. Чи потрібна Україні українізація? / О. Романчук // http://www.universum.org.ua/journal/2004/rom_7/html-45k/. 7. Ушинський К. Рідне слово // К. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – Т. 1. – К., 1983. – С. 123–138. 8. Ющук І. Закон, що виправдає перекинчиків? / І. Ющук // Слово Просвіти. – 2005. – 10 лютого.